

Arşivden Bir Ben-Anlatısı/ *An Ego-Document from the Ottoman Archives*

Şeyhülislâm Ebûishakzâde Atâullah Mehmed Efendi'nin Mektubu¹

KENAN YILDIZ (haz.)

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Information and Document Management

(kenan.yildiz@medeniyet.edu.tr), ORCID: 0000-0003-0781-3576

Geliş Tarihi/Date of Arrival: 28.02.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 12.06.2025

Yıldız, Kenan. "Arşivden Bir Ben-Anlatısı: Şeyhülislâm Ebûishakzâde Atâullah Efendi'nin Mektubu." *Ceride* 3, no. 1 (Haziran/June 2025): sayfa/pp 231-236
DOI: 10.5281/zenodo.15769971

Bonn Üniversite ve Eyalet Kütüphanesi Elyazmaları (*Universitäts- und Landesbibliothek Bonn Handschriften*) bölümünde *So 216* katalog numarasıyla kayıtlı bir sakk mecmuası bulunmaktadır.² Bu *Sakk Mecmuası*'ndaki en dikkat çeken belgelerden biri, dört kuşak şeyhülislâmlık yapmış bir ailenin bu makamdaki son temsilcisi olan es-Seyyid Atâullah Mehmed Efen-

- 1 Bu çalışma, Universität Bonn- Alexander von Humboldt Kolleg for Islamic Intellectual History'de Prof. Dr. Judith Pfeiffer danışmanlığında 01.08.2024-29.04.2025 tarihleri arasında gerçekleştirdiğim "Identification and Evaluation of Ottoman Manuscripts in the Bonn University Library in Terms of Cultural Heritage" başlıklı proje kapsamında üretilmiştir.
- 2 "Sakk Mecmuası, So 216" (1856), Universitäts- und Landesbibliothek, Ms. Bonn. Bu mecmua ile ilgili halihazırda bir tanıtım makalesi hazırlamaktayım. Sonrasında bu önemli kaynağın bir neşrini yapacağım. Osmanlı mahkeme kâtiplerinin kılavuzları olan sakk mecmuaları ile ilgili olarak bkz. Süleyman Kaya, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 5 (2005): 379-416.

di'nin (1760-1811) mektubudur. Atâullah Efendi, aksaklığı nedeniyle Topal, büyük dedesine³ nispetle Ebûishakzâde ve babasına⁴ nispetle de Şerifzâde lakaplarıyla tanınmıştır.⁵ Sırasıyla Galata (1782), Edirne (1789-90), Mekke (1792) ve İstanbul (1794) kadılıkları, nakibüleşraflık (1794), Rumeli kazaskerliği (1804) ve şeyhülislâmlık (1806) görevlerinde bulunmuştur. III. Selim'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Kabakçı İsyanı'nın⁶ elebaşları tarafından 13 Temmuz 1807'de bu görevinden alınmış ise de bir gün sonra bu karardan vazgeçilmiştir. Bundan sonra, çok kısa bir süreliğine de olsa devlet yönetiminde güçlü bir konum elde etmiştir. Ancak, isyancıları dağıtmak ve III. Selim'i tekrar padişah yapmak üzere Rusçuk'tan gelen Alemdar Mustafa Paşa tarafından 21 Temmuz 1807'de, isyancılarla iş birliği yaptığı gerekçesi ile azledilerek 31 Temmuz 1808'de Bulgaristan Kızanlık'a sürgüne gönderilmiştir. Atâullah Efendi, 1810'da nakledildiği arpalığı Aydın Güzelhisar'da 14 Ekim 1811'de vefat etmiştir.⁷

Fetva mecmuası, *Divan* gibi muhtelif eserleri bulunan Atâullah Efendi'nin bir de *Münşeât*'ının varlığından bahsedilmektedir.⁸ Ancak kaynak ve kataloglarda bu eserinin ismi dışında hiçbir bilgiye tesadüf olunamamaktadır. Tarih kaydı eksik bırakılan ancak [12]24/1809 olduğu anlaşılan mektubunu Atâullah Efendi sürgünde bulunduğu Kızanlık'tan yazmıştır. Bu mektup belki de *Münşeât*'ına aldığı örneklerden biriydi. Erken yaşlarda başladığı ve babasının da etkisiyle⁹ hızlıca yükseldiği ilmiye basamaklarından ihtilal sonrası aynı hızla düşüşünün neticesi olarak yaşadığı psikolojik halin yansıdığı bu metin, trajik bir "ben-anlatısı"¹⁰ şeklinde okunabilir.

3 Muhammet Nur Doğan, "Ebûishak İsmâil Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

4 Tahsin Özcan, "Mehmed Şerif Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

5 Mehmet İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi, Topal," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

6 III. Selim devrini kapatan isyan için bk. Kemal Beydilli, "Kabakçı İsyanı," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

7 Seyit Ali Kahraman, Ahmed Neziha Galitekin, ve Cevdet Dadaş, ed., *İlmiye Sâlnâmesi: Osmanlı İlmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislâmlar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 459-60; İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi, Topal".

8 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, ed. Nuri Akbayer ve Seyit Ali Kahraman, c. 1 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 335; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, ed. M. Yekta Saraç (Ankara: TÜBA, 2016), 395.

9 Kahraman, Galitekin, ve Dadaş, *İlmiye Sâlnâmesi: Osmanlı İlmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislâmlar*, 459.

10 Otopiyografının en genel anlamdaki ifadesi olan "ben-anlatısı" hakkında bkz. Selim Karahasanoğlu, "Niçin Çıkıyoruz?" *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi/Journal of Ego-Document Studies* 1, no. 1 (Haziran 2023): 5-23.

Atâullah Efendi mektubunu, aldığı mektuba cevap olarak yazmıştır. Hi-taptaki “fazîletlü şerâfetlü efendi” elkabı, muhatabın kimliğini tespit için yeterli değilse de bu kişinin de ilmiyeden olduğu açıktır. İki tarafın babaları ve dedelerinden gelen bir aile dostluklarının bulunduğu mektuptaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Atâullah Efendi mektubu yazdığı sırada, şahsına yöneltilmiş olan suçlamalar (isyancılarla iş birliği) ve sonunda geldiği durum itibariyle, her ne kadar bunu açıklıkla belirtmemişse de, pek mükedderdir.¹¹ Buna karşılık, hitap ettiği dostundan sık sık gelen mektuplar aralarındaki bağı kuvvetlendirdiği gibi Atâullah Efendi’yi diri tutmakta ve sevindirmektedir.

Bir dönemin önemli ve etkili aktörlerinden biri olan Atâullah Efendi’nin mektubunun transkripsiyonu, günümüz Türkçesine çevirisi ile birlikte aşağıda verilmiştir.

Belge

Sûret-i Şeyhülislâm Atâullah Efendi merhûmun¹²

Fazîletlü Şerâfetlü Efendi hazretlerinin tediye-i latîflerine tahiyyât-ı lâyika iblâğından sonra [i]nhâ-yı muhibbî oldur ki işbu def’a dahi mektûb-ı muhabbet-üslûbları vâsıl olup bâ’is-i inşirâh-ı hâtır ve mûcib-i inbisât-ı kalb-i ihlâs-me’âsirimiz olmuştur cenâb-ı şerîfinizin tarafımıza bi tarîki’l-irs eb ü cedden müntakıl muhabbet ve hulûsu kazâyâ-yı müsellemeden olup her ne kadar muhtâc-ı istidlâl değil ise dahi nev-be-nev irsâl-i rakîme-i vedâd ile tecdîd-i¹³ berât-ı yegâneğî ve ittihâd kılmaları müdde’â-yı sâbıkı te’yîd ve mebânî-i hubb u velâyı te’sîs ve teşyîd etmesi dahi inkâr olunur¹⁴ mevâddan değildir binâ’en-alâ-zâlik muhabbet-nâm[e]leri vürûdu fevkal’l-gâye ve sîle-i izdiyâd-ı meveddet ve zerî’a-i takviye-i delâil-i hulûs-ı taviyyet olduğu şâibe-i rayb ü riyâdan ârîdir cenâb-ı hakîkat-nisâblarının safvet-i hâtır ve tahâret-i kalbleri iktizâsınca umûmen esdikâlarının ve husûsan bu muhibb-i bî-[çâre]lerinin¹⁵ ferahı ile mesrûr ve elemi ile müte’ellim olacakları meczûmumuz olmağla li-ecli’t-tesliye icmâlen hülâsa-i ahvâlimizi îmâ zımında

11 Mektupta açıklıkla söylenmiş değildir ancak, yazılanların tamamında hüzün ve keder hakimdir.

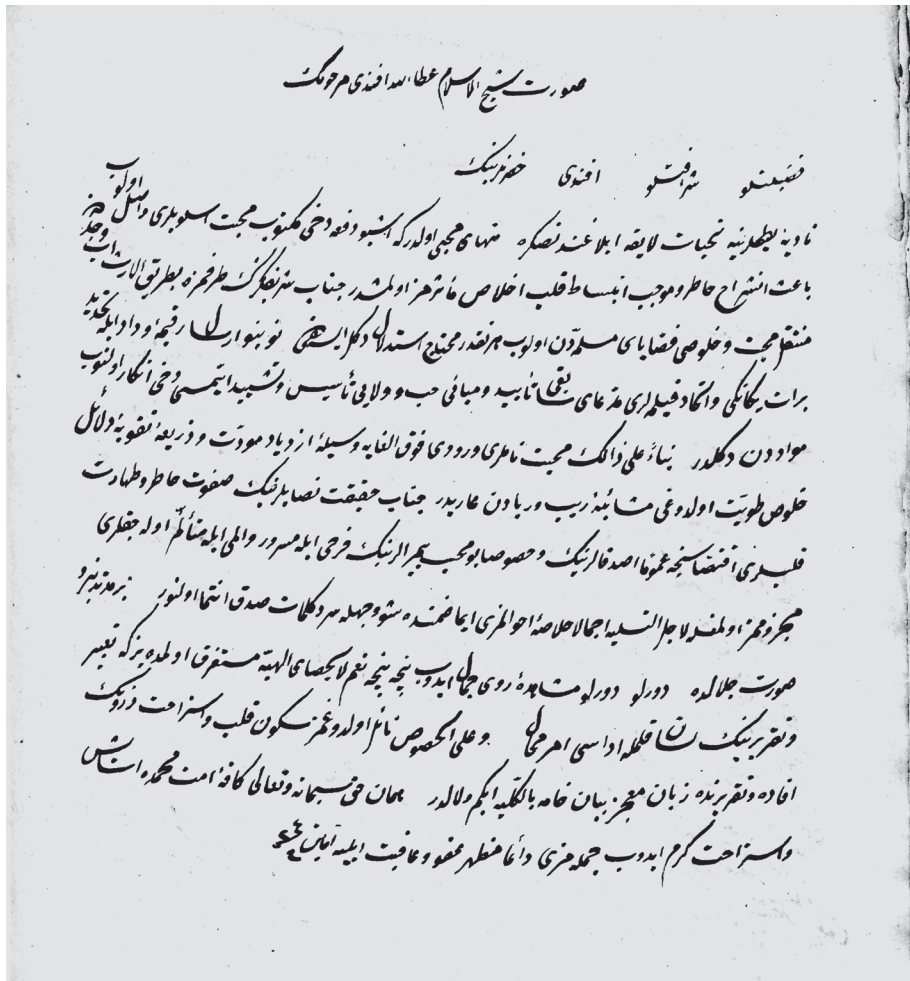
12 “Sakk, So 216”, 21b.

13 Metinde “تحدید”.

14 Metinde “olunup”.

15 Metinde “بیمر الرینک”.

şu vechile serd-i kelimât-ı sıdk-intimâ olunur, bir müddetten berü sûret-i celâlde dürlü dürlü müşâhede-i rû-yı cemâl edip nice nice ni'am-ı lâ-yuhsâyı ilâhîye müstağrak olmadayız ki ta'bîr ve takrîrinin lisân-ı kalemle edâsı emr-i muhâl ve ale'l-husûs nâil olduğumuz sükûn-ı kalb ve istirâhat-i derûnun ifâde ve takrîrinde zebân-ı mu'ciz-beyân-ı hâme bi'l-küllîye ebkem ve lâldir hemân Hakk Sübhânehu ve Teâlâ kâffe-i ümmet-i Muhammed'e âsâ-yiş ü istirâhat kerem edip cümlemizi dâ'imâ mazhar-ı afv u âfiyet eyleye âmin. M Sene 24

Çeviri

Pek saygıdeğer Efendi hazretlerine,

Sizi seven dostunuzun şükranlarını bildiren mektubudur;

Yine almış olduğum sevgi dolu mektubunuz, gönlümüzün ferahlık bulmasına vesile olduğu gibi samimiyetten ayrılmayan kalbimize de genişlik vermiştir. Tarafıma gösterdiğiniz ilgi, samimiyet ve muhabbetinizin babanız ve dedenizden size geçmiş güzel bir haslet olduğu çok belli. Her ne kadar delile ihtiyaç olmasa da var olan birlik ve dayanışma ahdimizi sık sık gönderme lütfunda bulunduğunuz muhabbet dolu mektuplarla ispatlamakta ve tazelemektesiniz. Bu çabanızın, eskiye dayanan hukuk ve dostluğumuzun temelini daha da güçlendirdiği inkâr edilemez. Bununla beraber, dostane mektubunuz şüphe yok ki, sevincimin ziyadeleşmesine, hâlis ve samimi duygularımın da güçlenmesine vesile olmaktadır. Doğruluktan ayrılmayan sizin, kalbinizin temizliği ve gönlünüzün saflığına yaraşır şekilde genelde dostlarınızın ve özelde de bu bî-çare muhibbinizin sevinci ile sevinip, derdi ile dertleneceğinizi biliyorum. Şu halde, durumumu özetlemek ve size teselli sunmak babında bir gerçeği ifade etmek isterim. Bir süredir, başta celâlmış gibi görünen ancak sonradan cemâle dönen nice ilâhi nimetlere nail olmaktayız. Öyle ki, bunu yazıyla anlatmam mümkün değil. Zira, yaşadığım gönül rahatlığı ve iç huzurunu kağıda dökmek istesem, başka zaman coşup çağılayan şu kalem o anda tamamen lâl olur.

Allah, bütün ümmet-i Muhammed'e huzur ve rahatlık versin, cümlemizi daima affına mazhar kılıp iyilikte tutsun amin. Fî Muharrem 1224 [Şubat 1809].

Kaynakça

- Beydilli, Kemal. "Kabakçı İsyanı." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24:8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Editör M. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA, 2016.
- Doğan, Muhammet Nur. "Ebûîshak İsmâil Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10:278-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İpşirli, Mehmet. "Atâullah Mehmed Efendi, Topal." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4:47. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kahraman, Seyit Ali, Ahmed Neziḥ Galitekin, ve Cevdet Dadaş, ed. *İlmiye Sâlnâmesi: Osmanlı İlmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislâmlar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.

- Karahasanoğlu, Selim. "Niçin Çıkıyoruz?" *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi/Journal of Ego-Document Studies* 1, no. 1 (Haziran 2023): 5-23.
- Kaya, Süleyman. "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 5 (2005): 379-416.
- Özcan, Tahsin. "Mehmed Şerif Efendi". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:531-32. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- "Sakk Mecmuası, So 216", 1856. Universitäts- und Landesbibliothek, Ms. Bonn.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. Editör Nuri Akbayan ve Seyit Ali Kahraman. C. 1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.